

Operaționalizarea memoriei în literatură

Varujan Vosganian, *Dublu autoportret*, Iași, Polirom, 2024, colecția "Fiction Ltd", ISBN 978-973-46-9898-1, 324 pagini

Literatura, mai corect spus proza, narațiunea literară în sensul său limitativ, presupune adoptarea unei strategii a comunicării întemeiată exclusiv pe logica textuală. Aceasta implică, printre altele, stabilirea unei convenții de operare cu cronologia care să funcționeze la scara narațiunii în speță ca o lege de compoziție cu valoare de universalie. Ceea ce antrenează, firește, nu doar construirea discursului narativ în consecvență cu această convenție, ci și – sau mai ales – raportarea autorului, a naratorului în numele cititorului, nu în cele din urmă a personajului mediator la mecanismul de temporalitate pentru care s-a optat.

Una dintre cele mai complexe și seducătoare construcții naratoriale, din această perspectivă, este romanul *Dublu autoportret* al scriitorului Varujan Vosganian, recent apărut în colecția *Fiction Ltd* a Editurii Polirom Iași. În ce măsură avem de-a face în acest caz cu un roman, depășește intențiile demersului de față; ne vom limita să postulăm că, atâta vreme cât definiția de uz comun cere ca o narațiune epică de mari dimensiuni să fie considerată roman, putem face uz de acest termen, recunoscând implicit că scriitorul, ca orice creator, este dezlegat de obligația de a-și cantona opera într-o formă fixă. De ce considerăm relevant – și prin aceasta (dar nu numai prin aceasta) seducător – romanul *Dublu autoportret*? Pentru că el ne aduce în față o convenție cronologică insolită, care se constituie deopotrivă ca metodologie scriiturală și ca *rost* al actului creației artistice, ca împlinire a ei.

Romanul lui Varujan Vosganian este o istorisire, o relatare care se petrece într-un timp dat și pe care autorul i-o dezvăluie cititorului printr-un recurs la memorie. Operaționalizând memoria și optând, totodată, să se exprime pe sine, asumându-și subiectivitatea relatării ca formă de autentificare a trăirii celor istorisite, autorul se înfățișează dedublat (de unde și metafora titlului), ca personaj erou și martor al întâmplărilor și ca voce naratorială care procesează memoria, selectează, organizează, semnifică și resemnifică faptele, supunându-le totodată judecății. Tandemul personaj tânăr – voce naratorială matură e, să nu uităm, o convenție moștenită din clasicismul cel mai propriu al literaturii, la fel ca și particularitatea că timpul formal istoric în care are loc povestea are, riguros, dimensiunea unei zile. Și nu a unei zile oarecare, ci a uneia marcate ca bun comun într-o conștiință colectivă căreia nici autorul, nici cititorul nu i se pot sustrage: 21 decembrie 1989, zorii bucureșteni ai Revoluției Române, dar și zi a solstițiului de iarnă, cu cea mai lungă noapte a anului și tot ceea ce poate aduce peste omul rațional metarealitatea mistică a unui Dincolo negat imprudent.

Dar, din perspectiva operaționalizării memoriei, cochetarea cu clasicismul se oprește aici. În primul rând, pentru că autorul își reprimă tentația de a transforma istorisirea într-un exercițiu, fie și fragmentar, de autobiografie: prezența ipostazei

tinere în mijlocul evenimentelor petrecute nu primește și funcția de asumare a unui rol voluntarist în desfășurarea faptelor, fiind în schimb – și nu putem să nu aplaudăm această înfăptuire a autorului – înzestrată cu funcția de agent al destinului. Dar nu în atmosfera înaltă a istoriei, ci la baza sa, acolo unde istoria își păstrează substanța, continuă să doară și, deci, rămâne umană. Viziunea este una arhaică, arhetipalizantă, imediat postmitologică, iar acest mod de a istorisi este urmărit cu consecvență în toate detaliile narațiunii: prin alcătuirea personajelor (doar mai marii zilei au identități, ca *daimoni* ce tulbură existența prin simpla lor ființare, în vreme ce muritorii de rând, aici sortiți să stea în fața morții, rămân anonimi), prin reconfigurarea geografiei urbane (arterele Bucureștiului, edificiile-emblemă, instituțiile ajunse în prim-planul relatării au nu doar spațialitate, ci și istorie, semnificație, o *anima* proprie) ș.a.m.d., deloc în ultimul rând prin teatralitatea ritualică a decupării unor gesturi, așa cum este plecarea din întreprindere (un salt din lume într-un Celălalt Tărâm), legarea mâinilor la spate în închisoare (însoțită de interogația ”ești intelectual?”, la care răspunsul, în preclipa morții potențiale, trebuie să aibă puritatea rostirii adevărului la Judecata de pe urmă) sau înțelegerea faptului că trecerea printr-un loc preferat pentru turnarea filmelor de epocă (Piața Chirigiu, în speță) semnifică repetarea inițiată a poveștii unui *alt* transcendent.

Varujan Vosganian operaționalizează literar memoria și dincolo de convenția cronologică. Astfel, cele mai multe scene dintre cele ce compun istorisirea sunt prezentate simultan ca material factic brut, extras ca eșantion ce urmează a fi analizat, și prin transfigurarea lor în parabole care le conferă înțelesuri și valoare, dar mai ales oferă eroului-martor ajuns într-un univers cu geografie și consistență variabilă ajutorul necesar pentru a nu se rătăci. Exemplar, cele două ipostaze sunt puse laolaltă fără să intre în coliziune, vocea naratorială avertizându-l neîncetat pe cititor că cele două ipostaze coexistă și sunt la fel de reale. Piața Palatului de după spargerea mitingului-de-pe-urmă este relecturată, bunăoară, ca fiind scena de după un carnaval orgiastic, dar vocea naratorială rămâne lucidă și reține că mitingiștii captivi, eliberați cumva din vrajă, au acționat din instinct, alegând să se risipească înainte de a îndrăzni să creadă că pot să rezite. Furnizând o comparație terifiantă: aceea că deținuții eliberați de la Dachau de americani au ezitat multă vreme să treacă peste limitele impuse de torționarii lor dispăruți.

Astfel operaționalizată, memoria face din romanul *Dublu autoportret* – să-i spunem roman și să nu uităm că este mai mult de atât – o înfăptuire memorabilă. Una care ne demonstrează că, uneori, prețul cunoașterii nu este uitarea, ci opusul ei.

Laurențiu NISTORESCU
(Centrul de Studii DacoRomanistice Lucas)